

УДК 338.1

Дзядикевич О.Я.,
аспірант*
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ КОНКУРЕНЦІЇ ТА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Dzyadykevych O.Ya.,
graduate student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF COMPETITION THEORY AND COMPETITIVE ADVANTAGES

Постановка проблеми. Конкурентні переваги виступають основними факторами конкурентоспроможності продукції, підприємства, галузі, країни. Поняття „конкурентна перевага” та „конкурентоспроможність” тісно пов’язані між собою, формування і наявність перших обумовлює існування другої. Тобто конкурентні переваги характеризують об’єкт (продукція) чи суб’єкт (підприємство, галузь, країна) конкуренції і виступають факторними ознаками, а конкурентоспроможність – результативною. Саме тому виникає необхідність узагальнити і класифікувати конкурентні переваги за методологічним підходом відповідно до еволюційного розвитку теорії конкуренції, що дозволить краще зрозуміти сутність конкурентних переваг, визначити чинники та умови їх формування, а також можливості їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми, засади формування та реалізації конкурентних переваг досліджуються у працях таких зарубіжних вчених, як Г. Азоев, А. Маршалл, Дж. Мілль, Б. Олін, М. Портер, Д. Рікардо, А. Сміт, П. Самуельсон, Й. Шумпетер, Ф. Хаек та інші. Серед вітчизняних дослідників зазначені питання висвітлюються у працях А. Гальчинського, В. Гейця, С. Кваші, М. Маліка та інших. Разом з тим потребує подальших досліджень теоретико-методологічна база конкурентних переваг з врахуванням особливостей розвитку сучасної світової економіки.

Постановка завдання. Метою статті є системне дослідження теоретико – методологічних підходів до формування та класифікації конкурентних переваг з врахуванням особливостей розвитку світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність та природа конкуренції та особливості формування конкурентних переваг залежали від історичного періоду розвитку суспільства. Економічна конкуренція виникла у період зародження простого товарного виробництва і з кожним наступним історичним етапом дане явище стає все більш ширшим, всеохоплюючим, вдосконалюється методичний і прикладний інструментарій його дослідження.

Подальший розвиток конкуренція дістала з переходом в розвинуте ринкове товарне виробництво. В кінці XV – на початку XVI ст. виникла теорія меркантилізму, суть якої полягала у тому, що основою багатства країни є наявність у ній золота. Основним внеском цієї економічної концепції вважається, по-перше, надання особливої ролі міжнародній торгівлі для економічного зростання та розробки конкретної моделі її розвитку; по-друге, вперше було розкрито суть поняття „платіжного балансу” [4, с. 10].

Для ринкового господарства XVIII століття була характерна досконала конкуренція, феномен якої досконала дослідив Адам Сміт. Він визначив основні умови ефективної конкуренції, розробивши модель досконалої конкуренції, зробив перший крок до розуміння конкуренції як ефективного засобу цінового регулювання. Відповідно до теорії А. Сміта, міжнародна торгівля визначалася як вигідна лише у разі такого товарообміну між країнами, коли країни торгують товарами, які у кожній з них виробляються з меншими витратами, ніж у країні – торговельному партнері. Іншими словами А. Сміт вперше сформулював принципи конкурентоспроможності, які базувалися на абсолютних перевагах у виробництві товару [16, с. 56].

Погляди А. Сміта доповнив і розвинув Давид Рікардо, який побудував теоретичну модель досконалої конкуренції. Згідно цієї теорії існує три види співвідношень витрат виробництва однотипних товарів у різних країнах: рівні, абсолютні та порівняльні [15]. Відповідно, можна виділити і три типи переваг щодо забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

* Науковий керівник: Галушко В.П. – д.е.н., професор

Д. Рікардо сформулював принцип виділення та розвитку галузей експортної спеціалізації на основі їх конкурентоспроможності, яка формується на відносних перевагах галузі: „За системи повної свободи торгівлі кожна країна, природно, витрачає свій капітал і працю на такі галузі, які надають їй найбільші вигоди” [15, с. 157].

Значний внесок у розуміння конкуренції вніс Дж. С. Міль, який обґрунтував конкурентні переваги країн у експорті певного товару зростанням попиту на даний товар на зарубіжних ринках навіть за умов відсутності порівняльних переваг на цей товар. Він вважав, що якщо країна, яка виробляє ту чи іншу продукцію має високий попит на неї за кордоном, то вона відповідно може його експортувати за інтернаціональною ціною [1, с. 9; 3]. На відміну від розглянутих вище теорій конкуренції, теорія Дж. Міля дозволяє врахувати більш широкий спектр факторів виробництва, зокрема праці, капіталу, природних ресурсів та необхідність державного регулювання процесів конкуренції між країнами. Використання теорії взаємного попиту дає змогу окремим галузям держави отримати конкурентні переваги у вигляді додаткового капіталу за рахунок експорту товарів за більш високими цінами, що обумовлено зростанням попиту на такий товар на іноземних ринках.

Нові неокласичні теорії, які з'явилися у 20-х роках ХХ ст. довели, що порівняльні переваги залежать від рівня забезпеченості країни факторами виробництва. Представники теорії факторів виробництва вчені Е. Хекшер, Б. Олін та П. Самуельсон стверджували, що відмінності у забезпеченості країни факторами виробництва (капіталом, земельними та трудовими ресурсами) визначають ціни факторів виробництва стосовно виготовлення конкретного товару.

Е. Хекшер заклав основу теорії конкуренції на основі співвідношення факторів виробництва у статті „Вплив зовнішньої торгівлі на розподіл доходів”. Він встановив, що кожна країна має тенденцію спеціалізуватися на тому виробництві, для якого співвідношення факторів виробництва, яке вона має, є найсприятливішим [10].

Б. Олін у роботі „Міжрегіональна та міжнародна торгівля” уточнив цей аналіз формулюванням „міжнародний обмін є обміном надлишкових факторів”: країни екпортують продукти інтенсивного використання надлишкових факторів та імпортують продукти інтенсивного використання дефіцитних факторів [12]. Таким чином, теорія Хекшера-Оліна пропонує модель торгівлі шляхом порівняльної забезпеченості країн факторами виробництва. Дана теорія конкуренції може бути в міжнародній галузевій конкуренції, де кожна країна шляхом надлишку тих чи інших факторів виробництва чи ресурсів, які використовуються в певній галузі зможе забезпечити собі конкурентні переваги порівняно з іншими країнами, розвивати ті виробництва та реалізовувати ту продукцію, на виробництво яких застосовуються дешеві фактори виробництва. Держава сформує конкурентні переваги в тих галузях, де використовуються надлишкові фактори виробництва.

У 1948 році американські економісти П. Самуельсон та В. Столпер удосконалили доведення теореми Хекшера-Оліна та запропонували власну „теорію вирівнювання цін на фактори виробництва”. Сутність цієї теорії полягає в тому, що у випадку однорідності факторів виробництва, ідентичності техніки, досконалої конкуренції та повної мобільності товарів міжнародний обмін вирівнює ціну факторів виробництва між країнами [17; 8, с. 24]. В теорії П. Самуельсона та В. Столпера зовнішня торгівля розглядалася не просто як взаємовигідний обмін, але і як засіб, що дозволяє скоротити розрив між країнами у рівні розвитку. Однак, екпортуючи товар в іншу країну, ціни на продукцію будуть диференціюватись залежно від ведення країною тієї чи іншої політики щодо регулювання конкурентних відносин між країнами. Крім того, між країнами через низку обставин (інтенсивність використання факторів виробництва, методи управління, базові умови розвитку) завжди буде спостерігатись деякий рівень асиметрії у рівнях конкурентоспроможності. Таким чином, між країнами виникає конкуренція за фактори виробництва та їх ефективне використання.

В. Леонтьєв у 1956 році при дослідженні структури зовнішньої торгівлі США застосував метод “витрати-випуск”. Результати дослідження, відомі як “парадокс Леонтьєва”, виявили, що американська економіка, яка завжди характеризувалась надлишком капіталу спеціалізувалася на тих видах виробництв, які вимагали відносно більше праці, ніж капіталу [2; 8, с. 24]. На думку В. Леонтьєва, слід здійснювати розрахунки щодо використання факторів виробництва, адже для визначення напрямів підвищення конкурентоспроможності окремої галузі чи країни необхідно здійснити кількісну оцінку рівня їх конкурентоспроможності. Така оцінка дозволить передбачити рівень конкурентних переваг галузі чи країни, оцінити можливість здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Однією з найбільш відомих неотехнологічних моделей міжнародної торгівлі є модель технологічного прориву, основи якої вперше були викладені в роботі англійського економіста М. Познера у 1961 році [14]. Згідно з моделлю Познера, торгівля між країнами може бути зумовлена технологічними змінами, що виникають в певній галузі однієї з країн. Таким чином, ця країна набуває відносних переваг, оскільки нова технологія дозволяє виробляти товари з меншими витратами [8, с. 27].

Вагомий внесок в розвиток теорії конкурентоспроможності зробив український учений Михайло Туган-Барановський. Його інноваційна теорія економічного розвитку визначала конкурентоспроможність країни як її здатність генерувати та швидко опанувати інновації [7, с. 118].

Й. Шумпетер вважав, що ефективна конкуренція можлива лише в умовах динамічної економіки.

Нововведення відкривають можливості змінювати не лише технологію і продукцію, а й саме економічне середовище, впливаючи на склад і взаємовідносини виробників, структуру попиту, умови формування витрат і цін. В даному випадку "ефективною конкуренцією" необхідно вважати динамічну конкуренцію, що стимулюється намаганням отримати надприбутки за рахунок переваг у витратах і якості продукту [9]. Визначну роль тут відіграє не конкуренція цін чи якості, а конкуренція введення нових продуктів, нової технології, нових джерел постачання, нових організаційних форм.

Думку Й. Шумпетера стосовно „конкуренції нововведень” поділяє сучасний американський економіст Майкл Портер. На його погляд, введення новинок „включає не тільки нові технології, але й нові методи роботи”. Крім того, „конкурентна перевага підтримується завдяки безперервним покращенням. Один раз досягнута перевага підтримується шляхом безперервного пошуку ефективніших способів ведення справи і введення постійних змін у діяльність фірми в рамках її загальної стратегії” [5, с. 625].

На основі інноваційної теорії у другій половині ХХ ст. на перший план вийшла теорія конкурентних переваг. Згідно з нею, щоб домогтися і зберегти лідерство на світовому ринку, необхідно пропонувати високоякісну продукцію і бути здатним витримувати цінову конкуренцію.

Згідно з концепцією М. Портера, „жодна країна не може бути конкурентоспроможною в усьому” [5, с. 169], тобто кожна країна повинна визначити пріоритетні галузі, які суттєво впливатимуть на її конкурентоспроможність. Головними детермінантами конкурентоспроможності, на його думку, є:

- факторні умови, тобто наявність факторів виробництва, що потрібні для успішної конкуренції у певній галузі: кваліфікована робоча сила, фізична, адміністративна, інформаційно-комунікаційна інфраструктура, мережа наукових інститутів, природні ресурси та капітал;

- умови з боку попиту на внутрішньому ринку – наявність достатнього попиту з боку місцевих споживачів як на широко розповсюджені продукти та послуги, так і на нетрадиційні у спеціалізованих сегментах ринку;

- наявність споріднених та підтримуючих галузей: наявність достатньо потужних місцевих постачальників та компаній у споріднених сферах, існування кластерів замість ізольовано працюючих галузей;

- стала стратегія та змагальність компаній у певній конкурентній ситуації, тобто підприємницьке середовище, що сприяє залученню інвестицій та постійному оновленню, система стимулів, відкрита і активна конкуренція серед місцевих компаній.

Конкурентна перевага на основі тільки однієї чи двох детермінант можлива лише в галузях із сильною залежністю від природних ресурсів (сільське господарство) або в галузях, де практично не застосовуються складні технології. Як правило, втримати таку перевагу не вдається, тому що глобальні компанії «нейтралізують» її за допомогою глобальних стратегій.

Виділяють три стадії розвитку, для яких характерні відмінні критерії у конкуренції між підприємствами, рівні продуктивності праці і доходів:

- факторна модель конкурентоспроможності, оснований на витратах виробництва, в якій головною передумовою конкурентоспроможності є дешева робоча сила та доступ до природних ресурсів. Технології залучаються через імпорт, прямі іноземні інвестиції, імітацію зарубіжних технологій. Підприємства конкурують по цінах та прямому доступу до споживачів, фокусуються на трудно витратному виробництві та видобуванні ресурсів;

- інвестиційна модель, в якій головною передумовою конкурентоспроможності є ефективність виробництва товарів та послуг. При цьому постійним є розвиток товарів та послуг, однак технології здебільшого приходять з-за кордону і стають доступними через ліцензування, спільні підприємства, прямі іноземні інвестиції та імітацію. Іноземні технології не тільки залучаються, а й розвивається спроможність до їх покращення;

- інноваційна модель, в якій головною передумовою отримання конкурентних переваг є спроможність виробляти інноваційну продукцію та послуги на високотехнологічному рівні. При цьому добре розвинутими є інституції та мотиваційні стимули для інновацій. Підприємства конкурують за унікальні, глобальні за обсягом, стратегії. Економічне середовище характеризується наявністю глибоких кластерів у всіх сферах. Такий підхід характеризується високою часткою послуг у доданій вартості.

Обґрунтування вигідності інвестування інноваційного розвитку економіки держави знайшло відображення у теорії інтерналізації П.Баклі, М. Кассона, Дж. Даннінга, Р. Нарула. Дана теорія проявляється в об'єднанні технологій, ноу-хау всередині компанії та їх внутрішньою організацією, яка відображає ієрархічну організацію бізнес-функцій [6, с. 30].

Продовженням даної теорії стала теорія інвестиційного розвитку Дж. Даннінга і Р. Нарула [18], яка розглядає залежність між експортом і імпортом прямих іноземних інвестицій від рівня економічного розвитку країни щодо держав іншого світу. Отже, в основу даної теорії закладено знання та інформацію, як конкурентні переваги країни в міжнародному поділі праці. Посилення цих конкурентних переваг дозволить покращити якісні та кількісні параметри розвитку економіки країни на інноваційній основі.

Новою теорією конкуренції є теорія інформаційної економіки, основоположником якої є І. Юзвішин. На його думку, підвищити конкурентоспроможність економіки держави можна за рахунок використання інформаційних технологій, що стане підґрунтям для її інноваційного розвитку [6, с. 476].

Новаторську концепцію розвитку бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності запропонували професори Г. Хемел та К. Прахалад, які відмітили, що конкурентоспроможні галузі швидко змінюються, зливаються та перекроюються з появою нових продуктів, а перспективність фірми зумовлюється лідерством не на сучасних, а на майбутніх ринках. Такі ринки ще не існують, але необхідно уявляти та прагнути їх формування вже зараз [11].

Таким чином, розглянуті теорії конкуренції відображають етапи становлення різних форм конкуренції на ринку, відрізняються принципами ведення конкурентної боротьби та пріоритетами у формуванні конкурентних переваг (табл. 1).

Таблиця 1

Розвиток наукових теорій конкуренції та конкурентоспроможності

Теорії	Представники	Основні положення теорії	Пріоритети у формуванні конкурентних переваг
1	2	3	4
Теорії конкуренції на основі факторів виробництва			
Теорія меркантилізму	Т. Мен, А. Монкретьєн, Е. Міссельден, Дж. Чайлд, Ч. Давенант	- досягнення активного торгового балансу; - збільшення експорту готових товарів; - обмеження імпорту; - заборона вивезення сировини	Підвищення конкурентних переваг національного виробника
Теорія абсолютних переваг	А. Сміт	- експорт товарів, які виробляються в даній країні з меншими витратами; - імпорт товарів, що виробляються іншими країнами з меншими витратами; - вільна від обмежень та регламентацій зовнішня торгівля	Підвищення конкурентних переваг країни в міжнародному поділі праці
Теорія відносних переваг	Д. Рікардо	- спеціалізація країни на виробництві тих товарів, які в даній країні виробляються з більш низькими витратами порівняно з іншими країнами; - взаємовигідна торгівля між країнами; - невтручання держави у зовнішню торгівлю	Підвищення конкурентних переваг країни у міжнародному поділі праці
Теорія взаємного попиту	Дж. Міль	- розвиток міжнародної виробничої спеціалізації; - встановлення рівноваги у вигодах, які дає міжнародна виробнича спеціалізація; - умови спеціалізації визначаються нерівністю у доходах, які отримують від виробництва; втручання держави у міжнародну торгівлю (імпортні тарифи)	Розширення міжнародної виробничої спеціалізації
Факторна теорія	Е. Хекшер, Б. Олін	- експорт продуктів інтенсивного використання надлишкових факторів виробництва; - імпорт продуктів інтенсивного використання дефіцитних для країни факторів - втручання держави у розвиток конкуренції	Розширення міжнародної виробничої спеціалізації
Теорія вирівнювання цін на фактори виробництва	П. Самуельсон, В. Столпер	- вирівнювання абсолютних і відносних цін на фактори виробництва в країнах за допомогою міжнародної торгівлі; - економічна рівновага між країнами; - втручання держави у розвиток конкуренції	Забезпечення міжнародного обміну товарів
Теорія міжгалузевго аналізу	В. Леонтьєв	- дослідження парадоксу, де країни, багаті капіталом, експортують продукцію, яка потребує більше праці, ніж капіталу; - кількісний вимір витрат праці та капіталу на одиницю продукції; - експорт тих товарів, у виробництві яких країна має надлишок факторів виробництва; - втручання держави у розвиток конкуренції	Забезпечення міжнародного обміну товарів
Теорії конкуренції на основі інвестицій			
Теорія інвестиційного розвитку	Дж. Даннінг, Р. Нарул, Й. Бехер, Ф. Горніг	- існує залежність між економічним розвитком країни щодо інших держав світу та надходженням прямих іноземних інвестицій в країну; - виділено п'ять фаз інвестиційного розвитку для яких характерні різні етапи економічного розвитку країни; - державне втручання	Формування конкурентних переваг за рахунок інвестиційного розвитку країни

продовження табл. 1

1	2	3	4
Теорія інтернаціоналізації	П.Баклі М.Кассон	- розвиток транснаціональних компаній; - ефективний обмін технологіями; - застосування новітніх форм менеджменту; - приток прямих іноземних інвестицій; - державне втручання	Формування конкурентних переваг на основі мінімізації трансакційних витрат в транснаціональних компаніях
Теорії конкуренції на основі нововведень			
Теорія конкурентних переваг	М.Портер	- виділення галузей, що формують конкурентоспроможність країни; - розвиток базових галузей економіки; - підвищення продуктивності праці; - втручання держави у розвиток конкуренції	Базові конкурентні умови та кластеризація економіки країни
Теорія ефективної конкуренції на основі інновацій	М.Туган-Барановський, Й.Шумпетер	- прискорення науково-технічного прогресу; - зниження витрат виробництва; - інноваційний прорив країни; - втручання держави у розвиток конкуренції	Формування конкурентних переваг країни на основі інновацій
Теорія технологічного прориву	М.Познер, Р.Вернон, Р.Фіндлі, Е.Менсфілд	- розвиток нових технологій; - розвиток виробництва високотехнологічних експортних товарів; - згорання виробництва застарілих товарів; - втручання держави у розвиток конкуренції	Технологічний прорив країни
Теорія постіндустріального суспільства	Д.Белл, К.Акамацу	- технологічна революція, в основі якої новації; - гуманізація, екологізація та глобалізація технологічного прогресу; - втручання держави у розвиток конкуренції	Технологічний прорив країни: новації формують конкурентні переваги
Теорія інформаційної економіки	І.Ю.Юзвішин, В.А.Горбатов, А.А.Тихомиров, Б.П.Івченко	- інформаційний розвиток країни; - застосування нових технологій, інновацій, інформаційних нововведень; - державне втручання	Інформаційні технології формують конкурентні переваги
Теорія розвитку бізнесу	Г.Хемел, К.Прахалад	- розвиток нових товарів та нових ринків; - орієнтація на майбутнє, щоб забезпечити лідерство на нових ринках; - втручання держави у розвиток конкуренції	Стратегічна орієнтація та інтелектуальне лідерство є основою формування конкурентних переваг

Джерело: авторська розробка

Кожна наступна теорія конкурентних переваг доповнювала попередні і враховувала специфіку й особливості історичного розвитку та домінуючі ринкові сили, що дозволяло підвищувати конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на визначеному етапі розвитку.

Висновки та подальші дослідження. Дослідження показали, що з розвитком теорій конкуренції удосконалювався і сам механізм ведення конкурентної боротьби. На зміну ціновій конкуренції приходили інші більш досконалі форми конкуренції, які ґрунтувались на інвестиціях, інноваціях, кластерах тощо. Тобто відбувався еволюційний перехід з однієї форми конкуренції в іншу.

Дуже часто на практиці ключовою вважають проблему забезпечення факторної конкурентоспроможності, тобто країна прагне максимально використати наявний ресурсний потенціал, найчастіше сировинний, нівелюючи при цьому іншими конкурентними перевагами. Однак, наявність сировинного потенціалу може бути конкурентною перевагою на короткому проміжку часу, але не достатньою для забезпечення довгострокового економічного зростання. Тому необхідно трансформувати факторні конкурентні переваги у переваги інвестиційно-інноваційного характеру, оскільки поєднання порівняльних та конкурентних переваг сприяє зростанню конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки.

Література

1. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації : монографія / Л.Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2004. – 275 с.
2. Леонтьев В. Межотраслевая экономика: Пер. с англ. / В. Леонтьев. – М. : Экономика, 1997. – 230 с.
3. Милль Дж.С. Основы политической экономии. Т. 1, 2, 3 / Дж.С. Милль. – М. : Прогресс, 1980. – 626 с.
4. Міжнародна торгівля / Румянцев А.П., Башинська А.І., Корнилова І.М., Коваленко Ю.В. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
5. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер; пер. с англ. под ред. В.Д. Щетинина. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
6. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3 т. / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка]. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 2. – 564 с.
7. Туган-Барановський М.І. Політична економія: Курс популярний / Відтворено за текстом першого українського видання 1919 р. / М.І. Туган-Барановський. – К. : Наукова думка, 1994. – 263 с.

8. Шнирко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О.С. Шнирко. – К. : Наук. думка, 2003. – 334 с.
9. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
10. Heckscher E.F. The Effekt of Foreign Trad on Distribution of Income/ Reading in the Theory of International Trade / E.F. Heckscher // Blakiston Series of Republished Articles on Economics. – 1919. – № 4. – P. 386.
11. Hamel G. Competing for the Future / Hamel G., Prahalad C.K. – Harvard Business School Pres. Boston (Mass), 1994.
12. Ohlin B. Interregional and International Trade / Ohlin B. – Cambridge: Harvard University Press, 1933.
13. Ozlem Oz. Assessing Porter's framework for national advantage: the case of Turkey / Ozlem Oz. // Journal of Business Research. – vol. 55. – 2002. – p. 509-515.
14. Posner M.V. International Trade and Technical Change / M.V. Posner // Oxford Economic Papers. – 1961. – vol.13. - #3. – p. 341.
15. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxation / D. Ricardo. – London: J.M. Dent and Sons, 1948. – 316 p.
16. Smitt A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations / A. Smitt. – London: J.M. Dent and Sons, 1977. – Book IV. – 248 p.
17. Stolper W.F. Protection and Real Wages / W.F. Stolper, P.A. Samuelson // Review of Economic Studies. – 1941. – vol.9. – p. 58-73.
18. Dunning J.H. Foreign direct investment and governments: catalysts for economic restructuring / J.H. Dunning, R. Narula // Review of World Economics. – 1997. – Vol. 2. – № 133. – P. 369-370.

References

1. Antoniuk, L.L. (2004), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizmy realizatsii* [International competitiveness of countries: theory and implementation mechanisms], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 275 p.
2. Leontiev, V. (1997), *Mezhotraslevaya ekonomika* [Interbranch economy], Translated from English, Ekonomika, Moscow, Russia, 230 p.
3. Mill, Dzh.S. (1980), *Osnovy politicheskoy ekonomii* [Principles of political economy], Progress, Moscow, Russia, 626 p.
4. Rumiantsev A.P., Bashynska A.I., Korniylova I.M. and Kovalenko, Yu.V. (2004), *Mizhnarodna torhivlia* [International trade], Tsentri navchnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 376 p.
5. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaya konkurentsia: Konkurentnyie preimushchestva stran* [International competition: Competitive advantages of countries], Translated from English by V.D. Shchetinin, Mezhdunarodnyie otnosheniya, Moscow, Russia, 896 p.
6. Heiets, V.M., Semynozhenko, V.P. and Kvasniuk, B.Ie. (2007), *Stratehechni vyklyky XXI stolittia suspilstvu ta ekonomitsi Ukrainy: v 3 t.* [Strategic challenges of the XXI century to society and economy of Ukraine: in 3 vol.], Vol. 2, Feniks, Kyiv, Ukraine, 564 p.
7. Tuhan-Baranovskyi, M.I. (1994), *Politychna ekonomia: Kurs populiarnyi* [Political economy: The course is popular], Reproduced on the text of the first Ukrainian edition in 1919, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Shnyrko, O.S. (2003), *Natsionalna konkurentospromozhnist: sutnist, problem, mekhanizmy realizatsii* [National competitiveness: essence, problems and implementation mechanisms], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine, 334 p.
9. Shumpeter, J. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya (Issledovanie predprinimatelskoy prybyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyunktury)* [Theory of economic development (study of business profits, capital, credit, interest and cycle of conjuncture)], Progress, Moscow, Russia, 455 p.
10. Heckscher, E.F. (1919), The Effect of Foreign Trade on Distribution of Income, Blakiston Series of Republished Articles on Economics, no. 4, 386 p.
11. Hamel, G. and Prahalad, C.K. (1994) Competing for the Future, *Harvard Business Publishing*, Boston (Mass).
12. Ohlin, B. (1933), *Interregional and International Trade*, Cambridge Mass: Harvard University Press.
13. Ozlem, Oz. (2002), "Assessing Porter's framework for national advantage: the case of Turkey", *Journal of Business Research*, Vol. 55, pp. 509-515.
14. Posner, M.V. (1961), "International Trade and Technical Change", *Oxford Economic Papers*, Vol.13, no. 3, pp. 341.
15. Ricardo, D. (1948), *The Principles of Political Economy and Taxation*, London: J.M. Dent and Sons, 316 p.
16. Smith, A. (1977), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London: J.M. Dent and Sons, Book IV, 248 p.
17. Stolper, W.F. and Samuelson, P.A. (1941), "Protection and Real Wages", *Review of Economic Studies*, Vol. 9, pp. 58-73.
18. Dunning, J.H. and Narula, R. (1997), "Foreign direct investment and governments: catalysts for economic restructuring", *Review of World Economics*, Vol. 2, no. 133, pp. 369-370.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету біоресурсів і природокористування України В.П. Галушко